

ШИНОХТ ВА НАҚДУ БАРАСИҶО ДАР БОРАИ ШЕЪРИ ҒАНИИ КАШМИРӢ *Ғаффорӣ Замира (Ғаффорова Замира), д.и.ф., профессор, сарҳодими илмии Институти улуми ҷомеашиносии МДТ “ДДХ ба номи академик Б.Ғафуров” (Хуҷанд, Тоҷикистон)*

ВОСХВАЛЕНИЕ И КРИТИКА ПОЭЗИИ ГАНИ КАШМИРИ *Ғаффори Замира (Ғафорова Замира), д-р филол. наук, профессор, главный специалист Института гуманитарных наук ГОУ “ХГУ им. Б. Гафурова” (Худжанд, Таджикистан)*

PRAISE AND CRITICISM OF GHANI KASHMIRI'S POETRY *Gaffori Zamira (Gafarova Zamira), doctor of Philology, professor, chief scientific specialist of Research Institute of Arts, under SEI “KhSU named after academician B. Gafurov” (Khujand, Tajikistan) e-mail: zamira_g6767@mail.ru*

Шоири маъруфи форсизабони Ҳиндустон дар қарни XVII, намояндаи барҷастаи сабки ҳиндӣ – Муҳаммадтоҳир Ғани Кашимирӣ дар эҷоди мазмунсозӣ ва маъниофаринӣ маҳорати беандоза дошт. Муаллифони бисёре аз маъхазҳои адабӣ-таърихӣ ва муҳаққиқони осори шоир таъби баланд ва ҳунари суҳангустари Ғаниро эътироф намуда, иқтидори ӯро дар мазмунофариниву хушхаёлӣ ва нозукбандӣ тавсиф намудаанд. Нигоҳи тазкиранигорони муосиру баъдӣ ва адабиётшиносоне, ки тарзу услуби нави эҷодиёти Ғанӣ ва сабку салиқаи ашъорашро ситудаанд, изҳор ва мақоми сазовори Ғани Кашимирӣ дар ривоҷи сабки ҳиндӣ нишон дода шудааст. Таъкид бар он гардидааст, ки Ғани Кашимирӣ борҳо ҳисси болидагии ҳеширо аз пояи баланди суҳанвари худ изҳор намуда, ифтихор аз тозагӣ ва рифъати ҳунари шоирӣ ва мазмунбандии тозаи худ мекунад. Дар баробари ин ӯ гоҳе эҷодиёти худро барои мавҷуд будани такрор дар эҷоди мавзӯҳо мавриди танқид низ қарор додааст.

Калидвожаҳо: Муҳаммадтоҳир Ғани Кашимирӣ, адабиёти форсизабони Ҳинд, қарни XVII, сабки ҳиндӣ, газал, тавсиф, интиқод, ифтихория

Рассматривается поэтическое творчество великого персоязычного поэта Индии XVII столетия Мухаммадтагира Гани Кашимири, который был одним из выдающихся представителей индийского стиля. Отмечено, что поэт прославился мастерством в составлении мазмунсози и ма'ниофари (т.е. творческим поисками новых тем и нового содержания). Авторы множества литературно-исторических источников, а также исследователи его творчества восхваляли мастерство Гани не только в создании новых тем, но и в плетении образов и проявлении фантазии (хаёлбанди). Анализируется восприятие Гани Кашимири современными ему и последующими авторами тезкире и литературоведами, восхвалившими новую манеру его творчества и оценившими достойный вклад поэта в развитие индийского стиля. Подчеркивается, что сам Гани Кашимири неоднократно восхвалял собственное поэтическое мастерство и его совершенство, в особенности в построении новых поэтических тем и смыслов (ма'ниофари). Наряду с этим, Гани порою занимался самокритикой в том, что в его творчестве имеют место повторы в создании тем (мазмунофари).

Ключевые слова: Мухаммадтахир Гани Кашимири, персоязычная литература Индии, XVII век, индийский стиль, газель, восхваление, критика, самовосхваление

The article examines the poetic work of the great Persian-language poet of India of the 17th century Muhammadtagir Ghani Kashmiri, who was one of the outstanding representatives of the

Indian style. It is noted that the poet became famous for his mastery in composing mazmunsozi and mani'ofari (i.e. creative searches for new themes and new content). The authors of many literary and historical sources, as well as researchers of his work, praised Gani's mastery not only in creating new themes, but also in weaving images and displaying fantasy (khayolbandi). The article analyzes the perception of Gani Kashmiri by contemporary and subsequent authors of the textbooks and literary scholars, who praised the new style of his work and appreciated the poet's worthy contribution to the development of Indian style. It is emphasized that Ghani Kashmiri himself repeatedly praised his own poetic mastery and its perfection, especially in the construction of new poetic themes and meanings (maniofari). Along with this, Ghani sometimes engaged in self-criticism in the fact that in his work there are repetitions in the creation of themes (mazmunofari).

Key-words: Muhammadtagir Ghani Kashmiri, Persian-language literature of India, XVII-th century, Indian style, gazelle, praise, criticism, self-praise

Мухаммадтоҳир Ғани Кашмирӣ аз зумраи машхуртарин шоирони нодирағуфтори асри XVII буда, дар таҳаввули адабиёти форсизабони Ҳиндустон (ҳавзаи адабии Кашмир) саҳми басазо гузоштааст. Эҷодиёти ин суҳанвари навҷӯву соҳибмақтаб бино бар маонии баланд, равонию нозукии ҳаёл, қудрати ташбеҳу лутфи истиора тозаву ҷаззоб буда, далел ба маҳорату қудрати ҳунари ва мақоми рафеъи ин суҳанвари нозукҳаёл мебошад. Ӯ дар радифи Амир Хусрави Дехлавӣ, Ҳасани Сичзӣ, Абулфайзи Файзӣ ва дигар суҳанварони забардасти ин сарзамин дар таърихи адабиёти форсизабони Ҳинд мақоми баланд дорад.

Таъби баланд ва ҳунари суҳангустарии Ғаниро адибон ва таъкиранигорони ҳамзамонаш эътироф намуда, тарзи каломи ӯро тавсиф намудаанд. Онҳо муттафиқ бар онанд, ки Ғанӣ машхуртарин суҳансарои порсигӯи сарзамини Кашмир аст, ки ҳамчун ӯ аз ин хитта шоире барнаҳоста. Аз ҷумла, Мухаммадтоҳири Насрободӣ Ғаниро “ғарибҳаёл” ба қалам дода, ашъорашро ҳамагӣ латиф доништааст (8, 445).

Мухаммадафзали Сархуш бо эътирофи ҳунари баланди шоирии Ғанӣ навиштааст, ки ӯ соҳиби таъби олий буда ва “поия суҳанвари ро ба дараҷаи камол расонида” (13, 145). Ба қавли ин таъкиранигор, аз хиттаи Кашмир, балки аз тамоми иқлими Ҳинд ҳамчу Ғани Кашмирӣ шоири хушҳаёл ва маъниёби нозукбанд барнаҳоста (13, 145). Хусайнкулиҳони Азимоходӣ низ “аз ҳазоини маънавӣ ғанӣ” будани Ғаниро таъкид намуда, ашъорашро “гули беҳазон аз гулшани Кашмири рангинҳаёли” меномад (19, 1116) ва ба ҳамин маънӣ изҳор намудааст, ки «мисли ӯ (Ғани Кашмирӣ – З. Ғ.) шоире маъниёб ва муҳоварадон аз хиттаи Кашмир барнаҳоста ва ба ин хубию фасоҳат тақаллум насохта... Каломи ӯ (Ғани Кашмирӣ – З. Ғ.) филҳақиқат баҳори Кашмир аст ва Девони ӯ дар шуарои Ҳинд беназир... » (20, 1115).

Ба қавли Шералиҳони Лудӣ низ, ашъори Ғанӣ “монанди гулҳои Кашмир ҳамвора ботароват” аст ва “маънию тарзи каломаш чун каломи хубон пайваста боҳаловат” (21, 161). Ба қавли ин таъкиранигор, ашъори Ғаниро “маънии хос бисёр аст ва мазомини тоза бекиёс” (21, 161) ва ҷаззобияту тароват ва пурмаънӣ будани ашъори Ғанӣ ва “он чи аз таъби ваққодаш сар зада буд”, боис бар он гардида, ки сӯзи дилу рози ишқ ва донишу андешааш “дар Эрону Тӯрон ва саводи Ҳиндустон бар афвоҳу алсина чорӣ” мебошад (21, 161).

Муаллифони дигар сарчашмаҳои адабӣ-таърихӣ, чун “Сафинаи Хушгӯ”, “Мақолот-уш-шуаро”, “Таъкираи Хусайнӣ”, “Гули раъно”, “Ҳамешабаҳор”, “Тури маъно”, “Суҳуфи Иброҳим”, “Маҳзан-ул-ғароиб”, “Шамъи анҷуман” ва “Порсигӯи Ҳинду Синд” низ Ғаниро дар хушҳаёли, нозукбандӣ ва маъниёбӣ беназир ва соҳиби таъби баланд доништа, ӯро ҳамчун “ҷодунигор”, “соҳибсуҳани пуркор”, “устоди фан” ва “сархайли ихомбандон” (15, 348; 16, 490), “дар тамсилгӯӣ беназир” (6, 512), “нағмасарои бустони суҳан ва ҷаманистони ҳаёл” (5, 165), “обу ранги гулистони суҳандонӣ” (14, 198), “ифтиҳори хиттаи Кашмир... ва дар фасоҳату балоғат ва эҷоди мазомини тоза муназзаҳ аз назир” (10, 983) тавсиф намудаанд,

ки “ашъори обдораш яксар дилпазир” аст (7, 513-515; 10, 988-989) ва “ниҳоят нозуку хамвору дилчасп”, ки “ба фикри рангин шаъне азим пайдо кард ва аз маъдани табъи матин чавоҳири нозукхаёли ба каф овард” (7, 513-515). Ба қавли соҳибназарон, Ғанӣ бузургтарин шоири Кашмир аст (11, 105), ки “замини суҳан рангинкардаи ўст ва баҳри шеър обдодани ў” (3, 255) боис бар он гардид, ки “сити суҳанаш ба гўши оламиён расид” (19, 286) ва “дар камтарин рўзгор ҳайсияти шоиста ба ҳам расонид ва охир ба ғаввосии баҳри суҳан афтод ва чавоҳире, ки ба нақди ҷон тавон харид, берун овард» (19, 538).

Мир Муиззи Фитрати Мўсавихон дар Ҳиндустон эътироф намудани фақат се шоирро таъкид намудааст, ки дар сарҳатти ин суҳанварон Ғанӣ Кашмирӣ қарор дорад (13, 99; 10, 175).

Соҳибони “Ҳамешабахор” ва “Таърихи Кашмир” низ ба ҳамин маънӣ навиштаанд, ки ба қавли соири арбоби суҳан дар хитгаи Кашмир, балки дар тамоми Ҳиндустон мисли ў хушхаёл ва нозукмисол ҳеч кас барнаҳост (22, 165-166; 17, 19).

Маълумоти шогирди Ғанӣ – Муҳаммадмуслими Санъӣ низ, ки дар дебочаи Девони шоир аз ҳунари шоирӣ Ғанӣ таъкид варзидааст, дигарбора воқеияти ин қазияро ба ҳақиқат мерасонад, ки Ғанӣ аз зумраи шуарои соҳибноми аҳд будааст. Ба қавли ў, алфози Ғанӣ “дар рангини намунаи гулҳои гулзор аст ва маонияш дар дилнишинӣ ҳамсанги лаъли шахвор” (12, 54).

Соҳиби “Воқеоти Кашмир” низ назари тазкиранигоронро таъйид карда, Ғаниро соҳиби табъи олӣ медонад, ки пояи суҳанвариро ба дараҷаи камол расонида ва дар он аҳд ҳамчу ў хушхаёл ва нозукбанде барнаҳоста (2, 171).

Ҳамин тариқ, аҳли адаби ҷи муосири шоир ва ҷи баъдӣ, ҳама муттафиқ бар онанд, ки Ғанӣ аз суҳансароёни тавоноии форсигў дар Шибҳи қораи Ҳинд ва аз зумраи бузургтарину машҳуртарин саромадони он аст, ки дорои табъи мавзун ва завқи латиф буда, шеъраш зебову дилангез ва равону пурмаънист. Нокидони муосири вай ўро ба нозукии хаёл, диққати фикру вусъати назар ва сохтани маонии дақиқу мазомини бикру бадеъ ситудаанд.

Лозим ба зикр аст, ки Ғанӣ аз ашҳоси маънавии замон, аз зумраи урафои соҳибноми аҳд низ будааст. Дар мавриди ҳақиқати он ки воқеан ў дар тасаввуф низ мартабаи баланд доштааст, метавон ба маълумоти сарчашмаҳои адабӣ-таърихӣ ручўъ намуд. Аз ҷумла, Муҳаммадмуслими Санъӣ дар дебочаи Девони шоир таъкид бар он намуда, ки Ғанӣ на танҳо шоири моҳир, балки ҷидааст дар илму фазл низ будааст. Муҳаммадмуслим шеъри Ғаниро ҳамчун санад бар он овардааст, ки ба сабаби фанни шоирӣ фазлу дониши ў ҳамчун меваи ба зерӣ барг ниҳон пўшида мондааст: «Агарчи он маҷмаъи камолот бештар ба шоирӣ шуҳрат ёфта ва шеъраш дар ин боб ба тездастӣ ба қор бурда, аммо камолоти шоирӣ ў намунаест аз камолоти дигар ва суҳанони рангинаш гунаест аз ҷамоли маънии он некўсияр, табъи бадеҳаёбаш ҳаргиз ба фикри шеър сар фуруд наёварда ва тадвини Девонро таҳсили ҳосил шумурда, илмро ниқоби ирфон сохта буд ва шеъраш пардадорӣ ҳар ду менамуд, маорифи ҳақиқиро дар либоси улуи расмӣ рўпўш месохт ва аз суҳанони гуногун бурқасе дўхта, дар болои ҳар ду меандоخت. Ҷунончи, худ мефармояд, шеър:

*Зи шеъри ман шуда пўшида фазлу дониши ман,
Чу мевае, ки бимонад ба зерӣ барг ниҳон”* (12, 54-55).

Худи Ғанӣ низ аксар аз ҳунари суҳанварии ҳеш ифтиҳор мекунад. Ҷунончи, дар абёти зер мазмунбандии худро ситуда, ҳар байташро “ишратсарои андалеб” медонад:

*Шуд замини шеър аз гулҳои мазмун гулшане,
Ҳаст ҳар байте дар ў ишратсарои андалеб* (4, 92).

Ғанӣ ба тозагӣ ва рифъати ҳунари шоирӣ худ ишорат намуда, дар байти зер низ ифтиҳор аз мазмунбандии тозаи худ мекунад ва ҳар шеъри навро, ки ў ба қалам меовард, шабеҳи “кўдаки наврафтор” медонад, ки босуръат сари забонҳо меафтад:

*Буд гӯё тифли наврафтор шеъри тозаам,
К-аз лабам то рафт берун, бар забонҳо уфтод (4, 160).*

Ғанӣ ифтихор аз он мекунад, ки шухрати ашъори обдори ӯ на танҳо сарзамини Эрон, балки тамоми оламо фаро гирифтааст:

*Ба Эрон суханҳо равон меравад,
Чӣ Эрон, сухан дар ҷаҳон меравад (4, 152).*

Дар байти поин шоир аз баландии шеъри худ меболад. Ба қавли ӯ, аз вақте ки шеъраш ҳама чоро фаро гирифт, дигарон ба ин эътироф карданд ва дафтару девони худро ба об шустанд:

*Ашъори обдорам то шуд муҳити олам,
Андохтанд дар об ёрон сафинаҳоро (4, 88).*

Дар абёти зер низ шоир ҳисси болидагии хешро аз пояи баланди суханварии худ ва аз он ки “ашъори обдораш” бар ваҷҳи беназиру нотақрор буданаш бар забонҳо афтада ва муҳити оламу гирди ҷаҳонро фаро гирифтааст, чунин изҳор намуда:

*Маишхӯр дар саводи ҷаҳон аз сухан шудем,
Ҳамчун қалам сафар ба забон мекунем мо (4, 67).*

*Аз халқ ба гӯшае нишастам пинҳон,
Мегардад аз ин раҳ суханам гирди ҷаҳон (4, 241).*

*Ғанӣ чаро силаи шеър аз касе гирад,
Ҳамин бас аст, ки шеъраш гирифт оламо (4, 80).*

Ғанӣ ба шеърӯ шоирӣ муҳаббат доштану “ташнаи ашъори обдор” буданашро ба таври зайл изҳор мекунад:

*Ҳарчанд шуд лабам чу лаби ҷӯ зи шеър тар,
Ҳастам ҳанӯз ташнаи ашъори обдор (4, 170).*

Шоир худро “гӯтии ширинсухан” меҳонад ва аз он ки ашъораш ба дилҳо ҷанг мезанаду лаззатбахш аст, меболад:

*Дар ин гулиан набошад тӯтии ширинсухан чун ман,
Ба кори найшакар сад уқда афкандаст минқорам (4, 187).*

Ғанӣ дар ашъори худ на танҳо ифтихор аз рифъати хунари шоирӣ хеш мекунад, балки мутмаин аст, ки бо гузашти айём ба сухани ӯ осеба нахоҳад расид ва дар оянда сухани ӯро эътироф ва ба сад забон тақрор хоҳанд намуд:

*Тақрор мекунад суханамро ба сад забон,
Ҳар ҷо ки дар қаламрави олам сафинаест (4, 117).*

Шоир шеъри худро аз ашъори суханпардозони дигар болотар медонад ва маънии шеърро ба “гавҳар” баробар мекунаду бо лутфи суханаш менозад:

*Баста шуд ҳарчанд дар як баҳр маъниҳои тар,
Маънии мардум ҳубобу маънии ман гавҳар аст (4, 95).*

*Чӣ аҷаб, табъам агар даъвии эҷоз кунад,
Ки ба лутфи суханам нест касеро сухане (4, 220).*

Шиблии Нуъмонӣ, Набӣ Ҳодӣ, Абдулхусайни Зарринқӯб, Забеҳуллоҳи Сафо, Саййид Амирҳасани Обидӣ, Тавфиқ Субҳонӣ, Алиҷавод Зайдӣ, Риёзаҳмад Шервонӣ, Ғанӣ Афғон, Г. Л. Тику, Н.И. Пригарина, А. Ғаффоров ва дигар адабиётшиносон низ муътақид бар онанд, ки Ғанӣ аз бузургони шеъри форсӣ дар Шибҳи қораи Ҳинд буда ва муҳимтарин нуктае, ки дар сабки ӯ ба назар мерасад, завқи ӯ дар ибтикор ва эҷоди мазомину лутфи таҳайюл аст. Ба қавли донишмандони мазкур, Ғанӣ дар баёни нуктаҳои пурмаъно ва мазомини тозаву

хаёлҳои дақиқаш қудратмандии ҳешро ба ҳадде зоҳир намуда, ки ҳаловати тарзи каломӣ сеҳрбаёну таровати баҳори ашъораш ҳатто дар замони зиндагияш дар саросари ҷаҳони форсӣ иштиҳор пайдо намуд ва маонии хоссу мазомини тоза ва дигар муҳассаноти сабки ҳиндӣ, ки дар ашъори вай бештар дар тарзи ихому тамсил ва истиора ҷилвагар шудааст, дар каломӣ мавзунони олифӣ кам дучор меояд (30, 17, 182, 188; 37, 395; 26, 524, 547; 33, 1257; 34, 503; 31; 24, 4; 39; 35, 36; 23, 405, 407, 434; 38, 277; 22, 149-150; 25, 9; 32, 9, 46; 27, 457).

Воқеан, ашъори Ғанӣ аз ҳамон замони тартиб дода шудани девонаш мавриди тақдирӣ тамчиди суҳанварони соҳибназар қарор гирифт ва ҳатто барои касоне ки меҳостанд таҳсилро дар забону адабиёти форсӣ анҷом диҳанд, Девони Ғанӣ ҷузъи кутуби дарсии онон маҳсуб мешуд. Дар ин амр ба қавли Саййид Алиризо Нақавӣ истинод мекунем, ки дар китоби «Тазкиранависии форсӣ дар Ҳинду Покистон» дар зикри тазкираи «Субҳи ватан» ва зимни шарҳи ҳоли муаллиф хабар медиҳад, ки навбоби аъзам дар панҷсолағӣ ба мактаб рафт ва назди ҳофиз Муҳаммади Макӣ ва ҳофиз Абдулволӣ кироати Куръонро тамои қард ва аз «Муҳтасароти форсӣ» то «Ахлоқи Муҳсинӣ» пеши Ғулом Муҳиддини хушнавӣ ва иншои «Халифа ва Зулайхо» ва «Гулшани саодат» ва «Рисола»-и Абдулвосеъи Ҳансаӣ ва «Сикандарнома» ва «Ахлоқи Ҷалолий» ва Девони Ғанӣ (Кашмирӣ) ва Девони Носиралӣ Сарҳиндӣ ва Девони Ҷалоли Асирро хондааст (29, 546).

Лозим ба тазаққур аст, ки осори Ғанӣ на аз ҷониби ҳамаи аҳли илму адаб мавриди пазириш қарор гирифтааст. Ҳамчунин, на ҳамаи тазкиранигорон шеър ва завқӣ шоирӣро ӯро ситудаанд. Масалан, муаллифи «Оташқада» – Лутфалибеки Озар, аз тамоми қуллӣи шоир як байтро қобили мулоҳиза доништасту бас (9, 442). Аз ин навиштаи тазкиранигор метавон хулоса намуд, ки ашъори Ғанӣ мақбули таъби ӯ набудааст.

Дар адабиёти таҳқиқӣ низ мавриди интиқод қарор додани шеъри Ғанӣ ба нудрат ба ҷашм меҳурад. Аз ҷумла, Шиблии Нуъмонӣ бар ин назар аст, ки истилову ғалабаи маънисозӣ ва ҳаёлбофӣ дар замони шоир боис ба бегона шудани шеъри Ғанӣи Кашмирӣ, Носиралӣ Сарҳиндӣ, Мирзо Бедил ва дигар суҳанварон аз лутфи забон гардидааст, ки дар натиҷа шуаро аз алфозу муҳоварабандӣ ғофил мондаанд (30, 188).

Баъзе адабиётшиносон ин хусусияти ашъори Ғанӣро мавриди интиқод қарор додаанд. Аз ҷумла, Хуршедулислом муътақид бар он аст, ки бар ваҷҳи илҳом нагирифтани афкори Ғанӣ аз эҳсосоти қалбӣ девони ӯ аз эҳсосоти ҷазабаву шӯр ҳолӣ буда, сабки ашъораш аз аввал то охир якнавохт мебошад. Ва оҳанги яъс дар каломӣ шоир, фанодӯстию заволписандӣ, аз инсон ва аз зиндагӣ гурезону безор будан ва ба тасаввуфи расмӣ паноҳ бурдани ӯ боис бар он гардида, ки ғазалиёти Ғанӣ аз румузи шоирона ва орифона ҳолӣ мондааст (36, 83-85).

Шоёни зикр аст, ки баъзе муҳаққиқон назари интиқодии ин гуна адабиётшиносонро қобили қабул надонистаанд. Аз ҷумла, Мавлавӣ Иқромулҳақ дар ҷавоб ба эроди Шиблии Нуъмонӣ навиштааст, ки «дар Девони Ғанӣ ашъори бисёр метавон ёфт, ки бар муҳоварабандӣ ва истеъмоли зарбулмасал ва муқоламоти рӯзона далолат мекунад» (28, 94).

Ҷолиби диққат аст, ки ҳуди Ғанӣ низ аҳён-аҳён ашъори ҳудро мавриди интиқод қарор додааст. Ва агарчанде шоир муқарраран ба васфи шеъри худ пардохтааст ва маҳорати суҳангустарияшро васф намуда, суҳанашро баландмартаба доништааст, аммо байти зер аз ҷумлаи ҳамин гуна ашъор аст, ки дар он шоир сар то сари девонашро “баёзӣ” медонад:

*Талаб аз ман чӣ кунӣ девонро,
Ки баёзист ҳама ашъорам (4, 199).*

Аз нигоҳи Ғанӣ, шоире нест, ки тамоми ашъораш дар лафзу диққат ва рикқат яксон бенақсу қубҳ бошад:

*Шеър агар эъҷоз бошад, бе баланду наст нест,
Дар яди байзо ҳама ангуштҳо якдаст нест (4, 101).*

Ғанӣ, агарчанде қоил будааст, ки осори ӯ низ аз лиҳози фасоҳату балоғат ва ҳатто тозагии хаёл яқсон набуда, бе норасой нест, аммо дар байти дигаре аз бартараф шудани ин гуна “пасту баланд”-ҳои шеърш хабар медиҳад:

*Баски пастию баландӣ шуд зи шеърм бартараф,
Мешавад ҳар мисраам бо мисраи дигар тараф (4, 181).*

Дар байти дигаре Ғанӣ таъкид бар он намудааст, ки дар шеъри мӯшикофон баланду пасте набояд ҷой дошта бошад:

*Набвад баланду пасте дар шеъри мӯшикофон,
Якдаст бошад, оре, ангуштҳои шона (4, 218).*

Лозим ба зикр аст, ки дар ашъори шуарои сабки ҳиндӣ ибораи “баланду паст” ва ё “пастию баландӣ” фаровон истифода шудааст. Азбаски «мӯшикофон»-и ин аҳд ҳамвора дар пайи кашфи «хаёли тоза» ва ибдои маонии бикр буданд, ҳар гоҳ чунин маънихоро ба даст меоварданд, онро дар байте баён мекарданд ва сипас ин байт моддаи сохтани ғазал ё китъае мегашт, ки онро “байтулғазал” гӯянд ва чун мақсад аз иншои абёти дигар тақмили шеър мешуд, ғазалиёти ин гурӯҳ маонии бадеъ ва латофату ҷазолатро доро намешуд. Интиҳоб аз ғазалиёти онҳо ва танзими мунтахаботи мутааддид аз шуарои ин давра иллати ин маънӣ будааст.

Ҳамин тариқ, дар заминаи намунаҳои ашъори Ғанӣ, ки дар боло зикр шуд, дидгоҳи адабии ӯро дар бораи шеърро шоирӣ метавон муқаррар намуд.

Як нуктаи дигаре, ки дар эҷодиёти Ғанӣ диққати моро ба худ ҷалб намуд ва он хеле омӯзанда аст, ин аст, ки шоир андешаи худро дар бораи писандида набудани такрор кардани маънии шеъри дигарон баён кардааст. Вай такроран бастанӣ маъниеро, ки қаблан каси дигар офаридааст, ба дубора бастанӣ ҳино монанд мекунад, ки рангу лутфе надорад. Ғанӣ бар ин назар аст, ки такрор шудани мазмин аз лутф орист, ҳарчанд рангин ҳам бошад:

*Дар муқаррар бастанӣ мазмуни рангин лутф нест,
Кай диҳад ранг, ар касе бандад ҳинои бастаро (4, 65).*

Агарчанде аз назари Ғанӣ суҳанвар дар гуфтани шеър набояд ба такрори мазмун роҳ диҳад, аммо дар осори худӣ ӯ чанд байте мавҷуданд, ки мазмуни онҳо такрори ҳамдигаранд. Ин ҷо зикри чанд намуна аз чунин ашъорро лозим медонем:

*Хоро зи сахтҷони Фарҳод сохт рӯ
Бар санги хора сурати Ширин баҳонаест (4, 104).*

*Пайдо набуд сурати Ширин зи Бесутун,
Хоро зи сахтҷони Фарҳод сохт рӯ (4, 216).*

Ва ё:

*Нест мавҷи ҷӯи шир аз санги хоро ошкор,
Кӯҳканро шуд сафед аз гирия чаими интизор (4, 171).*

*Чашмаш сафед шуд ба раҳи интизори дӯст,
Ҳарфест ин, ки Кӯҳкан овард ҷӯи шир (4, 171).*

Ва ё:

*То рақам зад хома васфи қомати маҳбуби мо,
Ҷуз алиф ҳарфе надорад козаи мактуби мо (4, 79).*

*То васфи қади нозуки ӯ пеш гирифта,
Ҳарфе ба забон ғайри алиф нест қаламро (4, 89).*

Дар зер чанд намунаеро зикр мекунем, ки дар онҳо низ такрори мазмун ҷой дорад:
Тавонгарон нарасонанд нафъ муфлисро,

Ки ҳаст зоги камон бенасиб аз пари тир (4, 167).

Муфлис набарад баҳра зи паҳлӯи тавонгар,
Кай тир пари хеш диҳад зоги камонро? (4, 71).

Ва ё:

Бо кӣ бисанҷам, Ғанӣ, дар сабуки хешро,
Сояи ман бас бувад санги тарозуи ман (4, 216).

Хешро бо кӣ бисанҷем, Ғанӣ, дар сабуки,
Нест ҷуз сояи худ санги тарозу моро (4, 85).

Ва ё:

Равшан зи ман ҷаҳону ман аз бахти тира доғ,
Кай сояи чироғ шавад маҳв аз чироғ (4, 181).

Ҳар ҷо бувад равшандиле, бошад зи бахти тира доғ,
Торикии пои чироғ зоил нагардад аз чироғ (4, 181).

Дар абёти зер низ бархе ташбеҳоту тамсилот бо алфози мухталиф дар мавориди гуногун тақрор шудаанд:

Об чун нест, гузорад ба даҳан ташина ақиқ,
Дидаам лахти ҷигар дорад, агар шуд бенам (4, 251).

Лахти ҷигар ба дидаам аз қаҳти гирия аст,
Чун об нест, ташина ниҳад дар даҳан ақиқ (4, 182).

Аз ҷумла, ду байти зер айнан тақрори ҳамдигаранд ва тафовути ин ду байт дар он аст, ки дар охири мисраъҳои яке аз байтҳо вожаи “аст” ҳазф шудааст:

Тукма набвад, ки сар аз ҷайб бурун овардаст,
Ҷомаат гӯйи зи пирӯҳани Юсуф бурдаст (4, 113).

Ва ё:

Тукма набвад, ки сар аз ҷайб бурун оварда,
Ҷомаат гӯйи зи пирӯҳани Юсуф бурда (4, 218).

Ҳамин тариқ, ашъори Ғании Кашмирӣ ҳам ситуда шуда ва ҳам мавриди интиқод низ қарор гирифта, аммо мусаллам он аст, ки азамати шоирии Ғанӣ ба ҳар давраи замон тобондаву поянда хоҳад буд. Ҷунонки худ шоир гуфтааст:

Маишхӯр дар саводи ҷаҳон аз суҳан шудем,
Ҳамчун қалам сафар ба забон мекунем мо (4, 67)

Таҳқику баррасии амиқи ашъори Ғании Кашмирӣ имкон медиҳад, ки бештар ба дарунмояи шеър ва андешаҳои ин суҳанвари моҳир ворид гардида, ҳунари шоирӣ, сарчашмаи андешаҳои ирфонӣ ва назароти орифонаи ӯро бештар шиносем, то ин ки мақоми шоистааш дар адабиёти форсидабони Ҳинд муаррифӣ карда шавад. Офаридаҳои ҳунарии Ғании Кашмирӣ ҳуҷҷати ҳусни шеърӯи адаби форсӣ хоҳад буд.

ПАЙНАВИШТ:

1. Абдуррашид, Сарҳанг Хоҷа. Тазкираи шуарои Панҷоб / Гирдоваранда Сарҳанг Хоҷа Абдуррашид. – Карочи, 1967. – 494 с.
2. Аъзамӣ Дидамарӣ, Хоҷа. Воқеоти Кашимир. – Кашимир, 2001.
3. Волаи Доғистонӣ. Риёз-уш-шуаро / Муқаддима, тасҳеҳ ва таҳқиқи Муҳсин Ночии Насрободӣ. Баргардонандаи матн ба хатти кириллии тоҷикӣ, муаллифи пешгуфтор ва

шарҳи луғоту тавзеҳот доктор Мисбоҳиддини Нарзиқул ва Бобоева Озода. – Душанбе: ЭР-граф, 2018. – Ҷ. 3. – 751 с.

4. Ғании Кашимирӣ, Муҳаммадтоҳир. Девони Ғанӣ / Муқаддима, тасҳеҳ ва ҳавошӣ аз Алиҷаводи Зайдӣ. – Сринагар, 1964. – 259 с.
5. Ихлос, Кишан Чанд. Ҳамешабахор / Ба кӯшиши Зубайр Аҳмад Қамар. – Деҳлӣ, 2003. – 244 с.
6. Қонеъи Таттавӣ, Мир Алишер. Мақолот-уш-шуаро. – Карочи, 1957.
7. Қудратуллоҳи Гупомуй, Муҳаммад. Натоиҷ-ул-афкор. – Техрон, 1336.
8. Насрободӣ, Мирзо Тоҳир. Тазкираи Насрободӣ. – Техрон, 1317. – 575 с.
9. Озари Бегдилӣ, Лутфалибек. Оташқада / Таҳияи Мир Ҳотами Муҳаддис. – Техрон: Муассисаи интишороти Амири Кабир, 1378.
10. Рошидӣ, Саййид Ҳусомуддин. Тазкираи шуарои Кашимир. – Ҷ.2. – Карочӣ, 1967. – С.517-1043.
11. Садорангонӣ, Ҳарумал. Порсиғӯёни Ҳинду Синд. – Техрон: Бунёди фарҳанги Эрон, 1355. – 299 с.
12. Санъӣ, Муҳаммадмуслим. Дебоҷи “Девон”-и Ғанӣ. – “Девон”-и Ғанӣ / Муқаддима, тасҳеҳ ва ҳавошӣ аз Алиҷаводи Зайдӣ. – Деҳлӣ, 1964. – С.5-56.
13. Сархуш, Муҳаммадафзал. Қаламот-уш-шуаро / Тасҳеҳи Алиризо Қазва. – Техрон: Китобхона, музей ва Маркази асноди Маҷлиси Шӯрои исломӣ, 1389. – 312 с.
14. Сикари Кокуравӣ, Муниш Аҳмадхусайн. Тури маъно. – Деҳлӣ, 2007. – 493 с.
15. Хушгӯ, Биндробин Дос. Сафинаи Хушгӯ (дафтари солис). – Патна, 1959. – 400 с.
16. Хушгӯ, Биндробин Дос. Сафинаи Хушгӯ. – Ҷ. 2. – Техрон, 2011. – 900 с.
17. Ҳасан, Пир Ғулом. Таърихи Кашимир. – Ҷ. 4. – Сринагар, 1960. – 62 с.
18. Ҳасанхон, Наввоб Саййид Муҳаммадсиддиқ. Шамъи анҷуман / Тасҳеҳ ва таълиқоти дуктур Муҳаммадқозими Қаҳдӯй. – Язд: Интишороти Донишгоҳи Язд, 1385. – 977 с.
19. Ҳошимии Синдилавӣ, Муҳаммадалихон. Махзан-ул-гароиб. – Ҷ.1. – Лоҳур, 1970. – 884 с.
20. Хусайнқулихони Азимободӣ. Ништари шиқ / Тасҳеҳ ва муқаддимаи Асгар Ҷонфидо. – Ҷ.3. – Душанбе: Дониш, 1983. – С. 783-1179.
21. Шерхони Лудӣ. Миръот-ул-хаёл. – Бомбай, 1324 ш.

Адабиёти соҳавӣ:

22. Алиев Г. Персоязычная литература Индии. – Москва, 1968. – 248 с.
23. Асгар, Офтоб. Таърихнависи форсӣ дар Ҳинду Покистон. Темуриёни Бузург аз Бобур то Аврангзеб. – Лоҳур, 1985. – 559 с.
24. Афғон, Ғанӣ. Булбули Кашимир // Тоҷмаҳал. – 1944. – №3. – С. 4-7.
25. Фаффоров А. Муқаддима. – Ғании Кашимирӣ. Мунтахаботи ашъор. – Душанбе: Ирфон, 1978. – С. 5-28.
26. Зарринқӯб, Абдулхусайн. Сайре дар шеъри форсӣ. Чопи сеғум. – Эрон: Чопхонаи Ҳайдарӣ, 1371.
27. Зоҳидӣ, Саййиданвар Ҳасан. Саҳми Ғании Кашимирӣ дар шеър ва сухани форсӣ // Қанди порсӣ. – 2009-10. – №47-48. – 457-465.
28. Иқромулҳақ, Мавлавӣ. Соиби Табретӣ // Маориф (Аъзамгарҳ). – 1927. – ноябр (ба забони урду).
29. Нақавӣ, Саййид Алиризо. Тазкиранависии форсӣ дар Ҳинду Покистон. – Техрон, 1967. – 819 с.
30. Нуъмонӣ, Шиблӣ. Шеър-ул-Аҷам ё таърихи шуаро ва адабиёти Эрон: Тарҷумаи Саййид Муҳаммадтақӣ Фаҳр Дош Гелонӣ. – Ҷ.3. – Техрон, 1368. – 204 с.
31. Обидӣ, Амирҳасан. Ғании Кашимирӣ // Оҳанг (Деҳлӣ). – 1959, сентябр. – С.14-24 (ба забони урду)
32. Пригарина Н.И. Индийский стиль и его место в персидской литературе (вопросы поэтики) / Н.И.Пригарина. – Москва: Восточная литература, 1999. – 328 с.
33. Сафо, Забехуллоҳ. Таърихи адабиёт дар Эрон. – Ҷ.5/2. – Техрон, 1373. – Чопи ҳафтум. – С. 635-1420.
34. Субҳонӣ, Тавфиқ. Нигоҳе ба таърихи адаби форсӣ дар Ҳинд. – Техрон, 1377. – 724 с.

35. Тику, Гардҳарӣ Лол. Шуарои Кашир. – Теҳрон: Анҷумани Эрон ва Ҳинд, 1342. – 195 с.
36. Хуришедулислом. Ғолиб. – Алигарх, 1960.
37. Hadi, Nabi. History of of Indo-Persian Literature. – Delhi, 2001. – 968 p.
38. Kirmani, Waris. Dreams Forgotten. – Aligarh, 1986. – 462 p.
39. Tikku, G. L. Persian Poetry in Kahsmir (1339-1846). – Berkelly, Los Angeles, 1971. – 321 p.

REFERENCES:

1. Abdurashid, Sarhang Khoja. Tezkire of Punjab Poets / Compiled by Sarhang Khoja Abdurrashid. – Karachi, 1967. – 494 pp.
 2. Azami Didamari, Khoja. Events of Kasmir - Kashmir, 2001.
 3. Volai Dogistoni. Riyaz-ush-shuaro / introduction, editing and research of Muhsin Noji Nasrabadi. Prepared the text into cyrillic Tajik, the author introduction and explanation by Doctor Mishobiddin Narzikul and Boboeva Ozoda. – Dushanbe, 2018. – V. 3. – PP. 751.
 4. Ghani Kashmiri, Muhammadtohir. Divan of Ghani / Introduction, revision and adaptation by Alijavodi Zaydi. – Srinagar, 1964. – 259 pp.
 5. Ikhlos, Kishan Chand. Hameshabahor / by attempt of Zubayr Ahmad Qamar. – Dehli, 2003. – 244 pp.
 6. Qone Tattavi, Mir Alisher. Maqolot-ush-shuaro. – Karachi, 1957.
 7. Qudratullah Gupomui, Muhammad. Nataij-ul-afkar. – Tehran, 1336.
 8. Nasrobodi, Mirzo Tahir. Tazkire of Nasrobadi. – Tehran, 1317. – 575 pp.
 9. Azar Begdili, Lutfalibek. Otashkada / prepared by of Mirhotam Muqaddis. – Tehran: Amir Kabir Publishing House, 1378.
 10. Roshidi, Sayyid Husamuddin. Tezkire of Kashmir's Poets. – V.2. – Karachi, 1967. – PP. 517-1043.
 11. Sadorangoni, Harumal. Persian speakers of Indo-Sindh. – Tehran: Cultural Foundation of Iran, 1355. – 299 pp.
 12. San'i, Muhammadmuslim. Prelude to "Divan" by Ghani. – Ghani's "Devan" / Introduction, revision and adaptation by Alijavodi Zaydi. – Delhi, 1964. – PP. 5-56.
 13. Sarkhush, Muhammadafzal. Kalamot-ush-shuaro / edited by Alirizo Qazwa. – Tehran: Library, museum and Center of documents of Majlisi Shuro of Islami, 1389. – 312 pp.
 14. Sikar Kokuravi, Munshi Ahmadhusain. Turi ma'no. – Dehli, 2007. – 493 pp.
 15. Khushgu, Bindrobin Dos. Safina Khushgu (office of the solicitor). – Patna, 1959. – 400 pp.
 16. Khushgu, Bindrobin Dos. Safina Khushgu. – V. 2. – Tehran, 2011. – 900 pp.
 17. Hasan, Pir Gulom History of Kashmir. – V. 4. – Srinagar, 1960. – 62 pp.
 18. Hasankhan, Nawwob Sayyid Muhammadsiddiq. Sham'i anjuman / edited and compiled by Doctor Muhammad Kazimi Kahdui. – Yazd: Publication of Yazd university, 1385. – 977 pp.
 19. Hashimi Sindilavi, Muhammadalikhon. Makhzan-ul-Gharaib. – V.1. – Lahore, 1970. – 884 pp.
 20. Husainqulikhon Azimabadi. Nishtari ishq / edition and introduction of Asgar Jonfido. – V. 3. – Dushanbe: Donish, 1983. – PP. 783-1179.
 21. Sherkhani Ludi. Mir'at-ul-khayal. – Bombay, 1324 pp.
- #### The scientific literature:
22. Aliyev G. Persian language literature of India. – Moscow: Nauka, 1968. – 248 pp.
 23. Asgar, Oftob. Persian Historiography in India and Pakistan. The Great Timurids from Babur to Aurangzeb. – Lohur, 1985. – 559 pp.
 24. Afgon Ghani. Nightingale of Kashmir // Tojmahal. – 1944. – No. 3. – PP. 4-7.
 25. Fafforov A. Introduction. – Fani Kashmiri. A selection of poems. – Dushanbe: Irfan, 1978. – PP. 5-28.
 26. Zarrinkub, Abdulhusain. A Journey in Persian Poetry. – Iran: Haydari Printing House, 1371. – Third edition.
 27. Zahidi, Sayidanvar Hasan. Contribution of Ghani Kashmiri in Persian poetry and speech // Qandy pors. – 2009-10. – No. 47-48. – PP. 457-465.

28. Ikramulhaq, Maulawi. *Soib Tabrezi // Ma'orif (Azamgarh)*. - 1927. - November (in Urdu).
29. Naqavi, Sayyid Alirizo. *Persian Composer of tezkire in India and Pakistan*. - Tehran, 1967. - 819 pp.
30. Nu'amoni, Shibli. *She'r-ul-Ajam or the history of the Poets and the literature of Iran: Translated by Sayyid Muhammad Taqi Fakhri Daei Gelani*. - Volume 3. - Tegeran, 1368. - 204 pp.
31. Obidi, Amirhasan. *Ghani Kashmiri // Ohang (Delhi)*. - 1959, September. - PP.14-24 (in Urdu)
32. Prigarina N.I. *Indian Style and its Place in Persian Literature (poetic questions)*. - Moscow: Vostochnaya literatura, 1999. - 328 pp.
33. Safo, Zabehullah. *History of Literature in Iran*. - Volume 5, section 2. - Tehran, 1373. - Seventh edition. - PP. 635-1420.
34. Subhani, Tawfiq. *Some Glimpse at the History of Persian Literature in India*. - Tehran, 1377. - 724 pp.
35. Tiku, Gardhari Lol. *The Poets of Kashmir*. - Tehran: Anjumani Iran and Hind, 1342. - 195 pp.
36. Khurshedulislam Golib. - Aligarhh, 1960.
37. Hadi, Nabi. *History of of Indo-Persian Literature*. - Delhi, 2001. - 968 pp.
38. Kirmani, Waris. *Dreams Forgotten*. - Aligarh, 1986. - 462 pp.
39. Tikku, G. L. *Persian Poetry in Kahsmir (1339-1846)*. - Berkelly, Los Angeles, 1971. - 321 pp.